

ROLUL PLANULUI MARSHALL ÎN DEBUTUL CONSTRUCȚIEI ECONOMICE A UNIUNII EUROPENE

Veaceslav BÂRDAN, Conf. univ., Dr.

Universitatea Tehnică a Moldovei

Abstract. *Multiplele studii cu privire la debutul construcției europene se referă la semnarea Tratatului de la Paris (18 aprilie 1951) privind constituirea Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului și este neglijat suportul financiar acordat de guvernul SUA prin Planul Marshall pentru refacerea economiei europene devastate de cel de-al Doilea Război Mondial. Fără acest ajutor ar fi fost mult mai dificilă, sau poate chiar imposibilă, constituirea Uniunii Europene în actuala formulă. În acest articol ne-am propus să reflectăm asupra rolului pe care l-a avut suportul american în renașterea și maturizarea economiilor statelor europene și plasarea lor la linia de start pentru demararea negocierilor de creare a unei veritabile uniuni economice pe continentul european.*

Cuvinte cheie: *refacere economică, ajutor financiar, creștere economică, cooperare economică.*

Premisele apariției planului Marshall. Distrugerii, somaj în masă și sărăcie, simțul foamei și al disperării era tabloul Europei postbelice. După bombardamentele aeriene multe orașe mari din Lumea Veche erau în ruine, majoritatea obiectelor industriale și agricole au fost distruse, milioane de oameni rămăsese fără adăpost (au fost distruse peste 5 milioane de case și apartamente), fără lucru și surse de existență. Distrugerile mari provocate agriculturii au dus la apariția foametei în unele state de pe continent. Iarna aspră din anii 1946-1947 și foametea în masă a dus la pierzania definitivă a multor europeni epuizați de război; cel mai mult a avut de suferit nord-vestul Europei. A fost distrusă o parte considerabilă a căilor ferate, podurilor și porturilor care au fost țintele principale pentru loviturile aeriene; au fost scufundate multe nave comerciale, iar majoritatea eșaloanelor feroviare nimicite. Din cauza infrastructurii de transport devastate prin izolarea economică au avut de suferit chiar și orașelele și satele rămase întregi. Anul 1947 reprezintă poate cel mai important an din perioada postbelică. În acest an problemele cu care se confruntau statele europene au atins cote maxime. SUA, condusă de președintele Harry S. Truman, a convenit asupra unui plan de acordare a unui ajutor economic Europei devastate. „Politica noastră, spunea Truman, nu este direcționată împotriva vreunei țări sau doctrine, ci împotriva foamei, sărăciei, disperării și haosului”. Scopul planului era reconstruirea economică a Europei, făcând astfel mult mai puțin probabilă o extindere a comunismului asupra unei Europe apusene prospere. La 5 iunie 1947, în cadrul unui discurs susținut la Universitatea Harvard, Secretarul de Stat al SUA, George C. Marshall (laureat al Premiului Nobel pentru pace în 1953) a anunțat Programul de Reconstrucție a Europei sau Planul Marshall, cunoscut oficial ca *European Recovery Program* (ERP). Până în septembrie 1947, 16 țări (Marea Britanie, Franța, Italia, Belgia, Luxemburg, Olanda, Portugalia, Austria, Elveția, Grecia, Turcia, Islanda, Norvegia, Suedia, Danemarca și cele trei zone apusene ale Germaniei) au schițat un plan comun pentru utilizarea ajutorului american. De-a lungul următorilor patru ani, peste 13 miliarde de dolari au venit din America spre statele Europei occidentale, catalizând refacerea agriculturii și industriei postbelice.

În reuniunile pregătitoare, generalul Marshall a susținut că ar trebui invitați și sovieticii să participe, pentru a nu fi acuzați de împărțirea Europei. Se spera ca aceștia să nu accepte, pentru că urma să li se ceară să prezinte toate informațiile asupra situației lor economice și financiare. Acest lucru s-a și întâmplat. Stalin a refuzat participarea la Planul Marshall, ceea ce a fost o gravă eroare diplomatică. Refuzul avea la bază teama de a nu vedea SUA lărgindu-și sfera economică și politică în Europa. A existat, totuși, din partea Uniunii Sovietice acceptarea de a negocia. La invitația guvernului francez și a celui britanic, reprezentantul Uniunii Sovietice, Veaceslav Molotov s-a întâlnit cu George Bidault și Ernest Bevin la Paris, între 27 iunie și 2 iulie. „Evident”, rușii doreau să primească susținere financiară, dar, în orgoliul lor, cereau să nu existe niciun control în privința utilizării fondurilor. O asemenea pretenție nu era însă posibilă în democrațiile occidentale. Drept care, deși avea nevoie acută de bani, Moscova a preferat să renunțe la ei decât să piardă posibilitatea de a dicta după bunul plac în țările din sfera ei de influență. În consecință, pe 2 iulie, tratativele au fost sistate. După eșecul acestei întâlniri, tot în capitala Franței se desfășoară Conferința de Cooperare Economică Europeană. „Raportul celor Șaisprezece” state, care au semnat acordul la 22 septembrie,

evalua totalul necesarului pe care SUA trebuia să-l ia în calcul – 22 miliarde de dolari pentru ani 1948–1951. Majoritatea opiniei americane a avut rezerve în privința acestui program de ajutorare, care reprezenta 15% din buget și 3% din venitul național. Statele Unite al Americii a acordat acest ajutor absolut necesar, dar a înaintat și unele condiții. Americanii au cerut să fie scoși comuniștii din componența guvernelor statelor ce au semnat acordul de asistență financiară. În rezultat, deja în 1948, în componența guvernelor statelor Europei de Vest nu mai erau comuniști. Cu toate acestea, programul a intrat în acțiune abia în aprilie 1949, când a fost semnat Tratatul privind crearea blocului politico-militar Alianța Nord-Atlantică (NATO), în care au intrat 12 state din cele ce au beneficiat de ajutorul financiar în cadrul Planului Marshall.

Beneficiarele planului vor fi doar țările Europei Occidentale care, pentru a răspunde ofertei făcute de americani, semnează la Paris în 1948 Convenția de Cooperare Economică Europeană, constituind Organizația pentru Cooperare Economică Europeană (OCEE).

Pe de altă parte, sovieticii credeau că asistența americană nu era doar o dovadă de bunăvoință, ci și o acțiune cu substrat anticomunist. Deși teoretic ajutorul era disponibil și pentru Europa răsăriteană, Veaceslav Molotov, ministrul sovietic de Externe, a denunțat întregul plan ca fiind o ilustrare a „imperialismului dolarului”, ce-și propunea să instituie controlul Washington-ului asupra Europei apusene și chiar să intervină în răsăritul continentului, regiune pe care Stalin o considera o „sferă de influență” sovietică. Drept urmare, URSS a respins oferta și le-a cerut același lucru și statelor satelit, precum Cehoslovacia și Polonia, care păreau dispuse să accepte schema financiară și economică promovată de americani. Se produce astfel ruptura decisivă a Europei în două blocuri diametral opuse și apariția, în ianuarie 1949, a Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (CAER).

Acordând ajutor financiar statelor europene, SUA se ajutau pe sine înseși. Planul Marshall presupunea realizarea mărfurilor americane statelor din Europa, ceea ce ducea la creșterea exporturilor SUA și la accelerarea creșterii economice. SUA a putut să iasă din Marea Recesiune a anilor 1929-1933 în mare parte datorită piețelor europene de desfăcere. Uzinele americane, începând cu 1936, lucrau de fapt pentru Europa, primind mari comenzi din statele europene, inclusiv de la Germania hitleristă până practic în anul 1941. Efectul aplicării Planului Marshall și a celorlalte ajutoare americane a fost creșterea rapidă a schimburilor comerciale dintre Europa de Vest și SUA. Exporturile europene au crescut de la 0,71 mld. dolari în 1947 la 1,81 mld. dolari în 1951, în timp ce importurile din SUA s-au dezvoltat de la 4,4 mld. dolari în 1947 la 5,4 mld. dolari în 1951, an în care a încetat practic ajutorul american acordat prin Planul Marshall. Stimularea schimburilor comerciale cu Europa de Vest a avut efecte asupra creșterii gradului de ocupare a forței de muncă și a creșterii economice din SUA, ajutându-le pe acestea să depășească recesiunea economică ce se prefigura la începutul anilor '50. Cu toate acestea, nici banii nici influența politică a SUA nu au reușit să impună un model american integrării europene.

Economia Germaniei. Pe 15 decembrie 1949, Republica Federală Germania a devenit, oficial, stat beneficiar al Planului Marshall (ajutorul de 1,3 miliarde dolari primit de RFG a reprezentat aproape 22% din PIB-ul țării). Documentele au fost semnate pe atunci în sediul provizoriu al cancelariei germane, actualul Muzeu König din Bonn. Germania Occidentală a reușit să realizeze un veritabil miracol economic, în pofida faptului că țara nu dispunea nici de resurse financiare¹, nici de resurse umane. Din țară au fost scoase practic toate strungurile, șinele de cale ferată, locomotivele, liniile tehnologice etc. Germania a pierdut toate proprietățile de după hotare, toate băncile au fost închise, iar conturile nemților de peste hotare au fost lichidate. Milioane de bărbați nemți, inclusiv cei ce nu au participat în război, au fost exilați în taberele de muncă a statelor biruitoare. Germania ca stat învins a plătit multe miliarde în calitate de reparații pentru pagubele materiale statelor biruitoare – din 1953 până în iunie 1971 RFG plătea anual 2,4 miliarde dolari. Cu toate acestea, deja către 1956 țara a devenit una din cele mai prospere din Europa.

Dezvoltarea economiei germane a fost influențată de stoparea inflației după reforma monetară din 1948, transformările din agricultură din 1947-1949, reducerea drastică a cheltuielilor militare, forța de muncă ieftină, în primul rând muncitorii migranți, dar și mentalitatea germană și spiritul antreprenorial. Datorită acestor factori, deja către 1950 volumul producției industriale a crescut cu 25,8%, a agriculturii – cu 21,6%. Fiecare dolar american a permis de a crea bunuri în valoare de la 10 până la 20 de dolari. Începând cu anul 1952 exporturile au depășit importurile. În 1954 Germania a atins nivelul de dezvoltare a Franței (care la sfârșitul războiului reprezenta 30% din venitul acesteia). Bumul economic permitea să fie alocate surse importante

¹ La momentul capitulării Germaniei cantitatea de bani aflați în circulație depășea de peste 5 ori cantitatea din 1938, inflația ajungând la aproape 600%. Datoria de stat a guvernului hitlerist a crescut de la 27,2 miliarde mărci (în 1938) la 377,2 miliarde mărci la momentul capitulării.

pentru îndeplinirea programelor sociale: fiecare a treia marcă din buget era cheltuită pentru necesități sociale. În rezultat a apărut modelul german de dezvoltare economică: „economia socială de piață”.

Administrația Truman a pledat pentru cuprinderea în programul de reconstrucție și a celor trei zone ale Germaniei, controlate pe atunci de SUA, Marea Britanie și Franța. În aprilie 1948, guvernatorii militari ai acestora au semnat documentele de finanțare specifice, avantajele economice fiind ulterior „moștenite” de Republica Federală Germană, care ia naștere la 7 octombrie 1949. Practic, includerea tinerei RFG în planul Marshall i-a dat acesteia posibilitatea, pe lângă sprijin în domenii concrete, să importe alimente de strictă necesitate, materii prime și îngrășăminte fără a cheltui valută forte (dolari). „*Statele Unite au contribuit într-o măsură atât de semnificativă la însănătoșirea economică a Germaniei și a Europei de Vest în general, încât nu pot decât să adresez încă o dată mulțumirile poporului german. Ne bucurăm că în urma acordului semnat vom putea să sprijinim și Berlinul*” – spunea cancelarul Konrad Adenauer.

Economia Franței. Franța a primit peste 2,7 miliarde de dolari, din care aproape 90% (2,419 miliarde de dolari), în materiale. Această sumă reprezenta 12% din PIB-ul țării și circa 23% din ajutorul total acordat europenilor și plasa Franța pe poziția secundă, după Marea Britanie, înaintea Germaniei și Italiei. Bumul economic din Franța postbelică a avut loc în mare parte din contul resurselor energetice relativ ieftine, duratei prelungite a zilei de muncă în comparație cu SUA și a țărilor vecine din Europa și datorită saltului tehnologic ce a permis depășirea înapoierii tehnologice față de SUA. Din 1947 până în 1973 PIB-ul Franței a crescut în medie cu 5% anual. Asemenea succes economic a fost posibil de atins datorită planului Monnet, aprobat în 1947, care prevedea dotarea și modernizarea economiei. A fost reformată energetică, metalurgia, industria mijloacelor de transport și agricultura, înregistrându-se tempouri înalte de creștere a producției industriale (în medie 5% pe an) și un nivel minim al șomajului în țară – 1,8%. Ținem să menționăm faptul că pentru economia Franței a fost caracteristic controlul masiv al statului asupra principalelor ramuri ale economiei. În 1958 statul controla 97% din industria carboniferă, 95% din gazele naturale extrase, 80% din producția de avioane și producerea de energie electrică etc. Renumitul economist și sociolog francez Jean Fourastie a numit această perioadă „Trei decenii de glorie” (după analogia cu „Trei zile de glorie” revoluționară – 27-29 iulie 1830), când nivelul de trai în Franța a ajuns să fie printre primele în lume. Cuceririle sociale ale clasei de mijloc reprezintă principalul succes al celor „Trei decenii de glorie”. Marea criză petrolieră din 1973 și renunțarea SUA la Acordul de la Bretton Woods au pus capăt exploziei economice în Franța.

Economia Marii Britanii. Marea Britanie, deși a primit cele mai mari ajutoare financiare comparativ cu celelalte state (2,8 miliarde dolari (sau 11% din PIB-ul țării) din cele 13 miliarde de dolari), a rămas mult în urmă față de liderii europeni. Tempourile de creștere economică în perioada postbelică în Marea Britanie erau de 2,3 ori mai mici decât în Germania de Vest, Italia, Grecia, Franța și Spania. Totodată economia britanică se confruntau cu un șoc financiar – în țară se extindea spirala inflaționistă. Asupra dezvoltării economiei Marii Britanii au influențat negativ sistemul aur-dolar de la Bretton Woods și reorientarea treptată a economiilor fostelor colonii britanice către SUA. Vechile ramuri ale industriei britanice, în special carboniferă și metalurgică, se adaptau cu greu noilor condiții create. Din cauza aceasta guvernul Marii Britanii, pentru a activa comerțul exterior al țării, a fost nevoită de două ori – în 1948 și 1967 – să devalorizeze puternic lira sterlină.

Economia Italiei. Lider la creșterea economică în Europa postbelică era Italia (în mare măsură datorită ajutorului american în sumă de 1,3 miliarde de dolari, ceia ce constituia la acel moment peste 33% din PIB-ul țării), care în perioada avântului economic (1953-1973) depășea după tempourile medii anuale de creștere a producției industriale toate statele europene. La scara mondială ceda doar Japoniei. Din 1959 până în 1962 tempourile medii anuale de creștere a PIB-ului Italiei a constituit mai bine de 6%. Între anii 1957-1960 producția industrială creștea în medie cu 31,4% anual: în industria automobilistică – 89%, în mecanica fină – 83%, producerea fibrelor sintetice a crescut cu 66,8%. Între anii 1947-1954, Italia și-a dublat venitul pe cap de locuitor. În perioada 1953-1962 volumul producției industriale a crescut de 3 ori. Economia italiană s-a transformat din agraro-industrială în una din cele mai industrializate din lume.

Modernizarea economiei Italiei avea loc și din contul surselor financiare de stat. În creditarea pe termen lung un rol important l-a jucat Institutul de Reconstrucție Industrială, creat încă pe timpul fasciștilor. Odată cu descoperirea resurselor petroliere a fost constituită compania de stat ENI (Administrația Națională a Combustibilului Lichid), care administra în întregime industria petrochimică. Investițiilor de capital de stat în economia italiană le reveneau 41% din totalul investițiilor de capital.

Descoperirea zăcămintelor de metan și hidrocarbonaților în Câmpia Padului au dat un nou impuls dezvoltării siderurgiei Italiei. Din 1964 creșterea economică s-a accelerat și PIB creștea anual în medie cu 8%. De cele mai înalte tempouri de creștere se bucurau orașele din nordul industrial – Milan, Genova și Torino, baza producției constituind-o hainele de modă și încălțăminte, mașinile de tapet (firma Olivetti), mașinile de spălat, autoturismele (FIAT, Lamborghini, Maserati, Ferrari).

Criza petrolieră din 1973 însă, care a devenit o frână pentru economia multor state europene, a oprit și progresul economic al Italiei, iar în curând miracolul economic s-a transformat într-un declin, care a durat până la mijlocul anilor 1980. Durata de aplicare a planului Marshall a fost de la 3 aprilie 1948 până la 30 iunie 1952. Prin acordul asupra datoriei, semnat în 1953, ajutorul american totaliza circa 14 miliarde de dolari. Prin planul Marshall s-a transferat în Europa cam 1,2% din PIB-ul american, adică 3,5% din PIB-ul european (fără să ținem cont de ajutorul militar) sub formă de credite, subvenții nerambursabile și ajutoare materiale sau alimentare. 3,4% din ajutorul american a fost în mărfuri, restul împrumuturi. Creșterea fenomenală a PNB-ului și urcarea rapidă a producției industriale atestă că Planul Marshall a reușit să contribuie la reconstrucția capacității de producție a Europei. Beneficiile programelor naționale și ale planului Marshall au permis Europei Occidentale să depășească nivelul mediu de dezvoltare antebelic încă din 1949, ceea ce înseamnă că reconstrucția era terminată. Ajutorul american acordat prin planul Marshall a consolidat structurile economice și politice liberale promovate de guvernele occidentale.

Trei consecințe majore a avut proiectul fostului secretar de stat american: în primul rând, țările europene au fost determinate să coopereze din nou în chestiuni economice și politice. În al doilea rând, le-a fost dată posibilitatea să achiziționeze bunuri de investiții plătind cu valutele lor depreciate după război. Iar în al treilea rând, Planul Marshall a reușit să izoleze influența socialistă din Europa de Est.

Unul dintre cele mai importante efecte ale Planului Marshall îl reprezintă înființarea, în 1950, Uniunii Europene a Plăților (EUP) cu scopul de a extinde comerțul și de a crea o casă de compensații pentru debite și credite în monede europene. Timp de 8 ani, cât a fost funcțională, EUP a avut importante contribuții la expansiunea comerțului între țările vest europene și a condus la un număr cât mai mare de colaborări între aceste state. La fel i se poate aduce meritul că a obligat statele europene să lucreze împreună, să colaboreze, să întreprindă planuri economice și să-și coordoneze activitățile. De asemenea, un alt efect important a fost împiedicarea apariției unei crize politice datorită dezvoltării economice, dispariției foametei, a crizei cărbunelui. Astfel a întărit încrederea investitorilor în stabilitatea politică din Europa. Dolarii au început să se acumuleze în rezervele băncilor centrale. Apoi încep să se dezvolte monedele europene: lira sterlină, marca germană și altele.

Planul Marshall a făcut mai ușoară acceptarea de către Marea Britanie și Franța a reintroducerii Germaniei de Vest în circuitele politice și economice. În același timp, a deschis calea unei cooperări mai strânse între cele două țărmuri ale Atlanticului, dar mai ales a accelerat procesul de construcție europeană. Jean Monnet declara că valoarea cea mai mare a planului Marshall constă în „*acțiunea ce a condus la ceea ce am ajuns în Uniunea Europeană*”. Într-adevăr, planul Marshall a contribuit, efectiv și substanțial, prin mărirea, structura, oportunitatea și condițiile de acordare a ajutorului, la crearea premiselor și cadrului favorabil integrării; a scurtat reconstrucția și a grăbit relansarea; a consolidat alianțele și structurile economice, politice și militare occidentale și a oprit ofensiva comunismului; a revigorat economia americană și i-a consolidat poziția de lider; a marcat începutul integrării vest-europene.

Planul Marshall este unul din marile succese ale secolului al XX-lea, întrucât aplicarea sa a generat efecte pozitive și trainice în țările beneficiare. Este evident că, dincolo de însemnătatea sa economică, excepțională chiar, Planul Marshall a avut un imens rol politic în susținerea modelului democratic european. Chiar dacă nu a dus la realizarea unei uniuni vamale, acestuia îi aparține marele merit de a-i fi învățat pe europeni lecția cooperării și liberului schimb.

Bibliografie

1. Bârdan V. Integrare economică și economie europeană (Note de curs). – Chișinău: Editura „Tehnica-UTM” 2014, 344 p.
2. Ciupercă I. Istoria ideii de Europa și a integrării europene. Suport de curs. – Iași: Universitatea „A. I. Cuza”, Centrul de Studii Europene, 2007, 53 p.
3. Neagu C. Istoria construcției europene. Note de curs. – București, 2006, 116 p.